

Odnos vezanosti, mentalizacije i intelektualnih sposobnosti u adolescenciji¹

Sonja Banjac²

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Ana Altaras Dimitrijević

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Aleksandar Dimitrijević

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita odnos vezanosti i mentalizacije, s jedne strane, i intelektualnih sposobnosti, s druge, i to na adolescentnom uzrastu, gde je taj odnos do sada malo proučavan. U istraživanju je učestvovalo 345 ispitanika (123 dečaka), učenika III razreda beogradskih srednjih škola, koji su radili tri standardna testa intelektualnih sposobnosti i popunili jedan instrument za procenu dimenzija vezanosti (SM-ECR-R) i Upitnik za samoprocenu mentalizacije (UM). U istraživanju su takođe korišćeni ranije prikupljeni podaci sa uzorka od 284 odrasle osobe. Rezultati pokazuju da su, u skladu sa očekivanjima, sigurnost vezanosti i mentalizacija u pozitivnoj vezi. Anksioznost je izraženija među adolescentima nego u normativnoj grupi odraslih ispitanika i na prvom uzorku nije povezana sa inteligencijom. Ni izbegavanje ne korelira značajno sa inteligencijom u ukupnom uzorku adolescenata, ali pokazuje značajnu negativnu vezu sa analoškim rezonovanjem i g-faktorom kada se iz uzorka isključe oni sa najvišom inteligencijom. Poduzorak intelektualno darovitih adolescenata i poduzorak dečaka pokazuju više nivoe izbegavanja nego odgovarajuće poredbene grupe – adolescenti prosečnih sposobnosti, odnosno devojčice. Rezultati dalje pokazuju da je mentalizacija pozitivno povezana sa intelektualnim sposobnostima i viša u uzorcima: a) darovitih nego devojčica prosečnih sposobnosti, b) devojčica nego dečaka i c) odraslih osoba nego adolescenata. Dobijeni rezultati ukazuju na specifičnosti sistema vezanosti adolescenata

1 Tekst je rezultat rada na projektu „Identifikacija, merenje i razvoj kognitivnih i emocionalnih kompetencija važnih društvu orijentisanom na evropske integracije”, koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije pod evidencionim brojem 179018.

Zahvaljujemo se učenicima i psiholozima Filološke gimnazije, ETŠ „Nikola Tesla”, XV beogradske gimnazije, V ekonomske škole i Srednje tekstilne škole u Beogradu, bez čije saradnje ne bismo mogli da sprovedemo ovo istraživanje. Takođe, izražavamo zahvalnost rukovodstvu i uposlenicima kompanija „Imlek” i „Visaris” za podatke koje saopštavamo u tekstu, a koji su deo studije izvedene u saradnji sa mr Zoranom Jolić Marjanović i dr Natašom Hanak.

2 Student doktorskih studija, e-mail: sonjabanjac@yahoo.co.uk.

(u poređenju sa odraslim ispitanicima), otkrivaju važne veze između izbegavanja, mentalizacije i intelektualnih sposobnosti, pružaju uvid u relevantne polne razlike na planu vezanosti i mentalizacije i doprinose razumevanju socioafektivnih specifičnosti intelektualno darovitih učenika.

Ključne reči: vezanost, mentalizacija, intelektualne sposobnosti, darovitost, adolescenti

Odnos vezanosti, mentalizacije i intelektualnih sposobnosti u adolescenciji

Ovaj rad usmeren je na ispitivanje odnosa vezanosti i mentalizacije sa intelektualnim sposobnostima, uz poseban osvrt na razlike između dečaka i devojčica, odnosno adolescenata i odraslih. Za predmet istraživanja izabrali smo, dakle, dva fenomena koji, prema uvreženim podelama, pripadaju *socio-afektivnoj* sferi i nastojali da ih povežemo sa kvalitetima iz *kognitivnog* domena, nadajući se da ćemo time baciti tračak svetlosti na moguće spone između tih oblasti duševnog života. Te spone vidimo kao izuzetno važne, ali u psihologiji još nedovoljno razjašnjene. Njihovo rasvetljavanje može biti od posebnog značaja pri pokušajima da razumemo brze i burne psihičke promene do kojih dolazi tokom adolescencije, a postaje prioritarno ako imamo u vidu da je odnos vezanosti, mentalizacije i inteligencije dosad ispitivan gotovo isključivo među decom predškolskog uzrasta.

U nastavku ovog dela teksta prvo ćemo opisati odnos fenomena vezanosti i mentalizacije, a zatim i njihov zajednički odnos prema kognitivnom razvoju i inteligenciji (uključujući instance izuzetno visoke intelektualne sposobnosti, ili darovitosti). Potom ćemo prikazati i neka od osnovnih svojstava vezanosti adolescenata. Na osnovu pregleda raspoloživih teorijskih razmatranja i empirijske građe, formulišaćemo problem i izvesti hipoteze za svoje istraživanje.

Vezanost i mentalizacija

Već u najranijem detinjstvu, na osnovu kvaliteta odnosa sa osobom za koju su vezana, njene dostupnosti i prijemčivosti, deca formiraju mentalne reprezentacije sebe i drugih; te reprezentacije nazivaju se unutrašnjim radnim modelima i opisuju osama anksioznosti (negativan model sebe) i izbegavanja (negativan model drugih), koje grade kvadrante – specifične obrasce vezanosti. O sigurnom obrascu vezanosti govorimo ukoliko su reprezentacije sebe i drugih pozitivne, tj. ako osoba sebe vidi kao dostojnu pažnje i ljubavi, a druge kao osobe na koje se može osloniti i, kada je potrebno, koristiti kao dostupan izvor zaštite; s druge strane, nesigurna vezanost podrazumeva da su jedna ili obe reprezentacije negativne – osoba smatra da nije vredna brige, privrženosti i naklonosti drugih i/ili od njih očekuje da će biti nedostupni i neprijemčivi kada su joj potrebni (Weinfeld, Sroufe, Egeland, & Carlson, 2008). Obrasci vezanosti izgrađeni u ranom detinjstvu utiču na tumačenja, vrednovanja i očekivanja od kasnijih odnosa vezanosti, na refleksije osobe o trenutnim, prošlim i budućim vezama (Bretherton & Munholland, 2008).

Kroz odnos vezanosti deteta i roditelja razvija se i doživljaj sebe kao subjekta koga vode unutrašnje potrebe, emocije i stanja. U novijim radovima taj koncept

naziva se mentalizacija i definiše kao imaginativna aktivnost kojom osoba implicitno ili eksplicitno tumači sopstvene i tuđe postupke kao smislene, na osnovu intencionalnih mentalnih stanja kao što su želje, potrebe, osećanja ili uverenja (Bateman & Fonagy, 2004). Mentalizacija predstavlja osnovu našeg odnosa sa sobom i drugima, pošto nam omogućava da razumemo sopstveno i tuđe ponašanje i da postavljamo hipoteze o budućem ponašanju drugih ljudi, a poduprta je i određenim brojem specifičnih kognitivnih veština, kao što su razumevanje emotivnih stanja, kapacitet da se donose sudovi o subjektivnim stanjima, kao i da se eksplicitno misli o stanjima uma (Fonagy, 2006).

Prema dosadašnjima saznanjima, sigurna vezanost neophodna je za razvoj mentalizacije (Fonagy, Gergely, Jurist, & Target, 2002; Mikulincer, Shaver, & Pereg, 2003) – ona, naime, obezbeđuje optimalne uslove za sazrevanje specifičnih nervnih struktura uključenih u emocionalnu regulaciju i interpersonalne i intrapsihičke aspekte kasnijih socio-emocionalnih funkcija (Schore, 2003). Sigurna vezanost predstavlja dobar prediktor metakognitivnog kapaciteta deteta u domenima pamćenja, razumevanja i komunikacije (Fonagy & Target, 1997). Takođe je utvrđeno da 82% petogodišnjaka koji su u najranijem detinjstvu procenjeni kao sigurno vezani za majku, uspešno rešava zadatak teorije uma, dok to čini samo 46% nesigurno vezane dece (ibid.). Pored toga, sigurno vezana deca na uzrastu od 31 meseca pokazuju veću spremnost da prihvate sugestiju eksperimentatora i uključe ga u svoju simboličku igru, a sa četiri godine imaju i bolje postignuće na zadatku teorije uma nego nesigurno vezana deca (Meins et al., 1998). Uopšte uzev, sigurno vezana deca bolje prepoznaju perspektivu drugih ljudi i ponašaju se u skladu s njom.

Vežanost i mentalizacija u sprezi s intelektualnim razvojem i sposobnostima

Kada je u pitanju odnos vežanosti i mentalizacije s kognitivnim sposobnostima, smatramo da ga najverovatnije treba posmatrati kao splet dvosmerno pozitivnih veza: s jedne strane, sigurna vežanost omogućava detetu kvalitetniju komunikaciju i slobodnije istraživanje okoline (videti Bolbi, 2011), što bi trebalo da „hrani” kognitivni razvoj i eventualno vodi većoj inteligenciji; s druge strane, možemo spekulirati da inteligentniji roditelji finije opažaju i reaguju na psihološki svet deteta, podstičući razvoj sigurne vežanosti, odnosno da inteligentnija deca bolje razumeju od koga se može dobiti podrška i kako je tražiti ili izmamiti. U raspoloživoj literaturi više pažnje posvećeno je prvoj sprezi – pitanju kako bi rani odnosi vežanosti mogli da utiču na razvoj kognitivnih sposobnosti. Goreizneta osnovna teza razrađena je tako u nekoliko pravaca. Prema prvom, optimalna ravnoteža vežanosti i istraživanja u sigurnom obrascu pospešuje samostalno otkrivanje, što vodi višim nivoima kognitivne kompetentnosti; i obrnuto, nesigurno vezana deca, ophrvana brigom ili nepoverenjem, imaju manje prilike da stiču uvide i veštine iz samostalnog istraživanja sredine (Jacobsen, Edelstein, & Hofmann, 1994; Jacobsen & Hofmann, 1997; Van IJzendoorn, Dijkstra, & Bus, 1995; Weinfeld et al., 2008). Drugi pravac ukazuje na to da sigurno vezana deca formiraju harmoničnije odnose s vršnjacima i odraslima (roditeljima, vaspitačima, nastavnicima), te da tako iz njih dobijaju više kognitivne stimulacije (Van

Ijzendoorn et al., 1995). Treći tvrdi da odnos sigurne vezanosti podrazumeva da su roditelji bolje usklađeni sa decom, te ih kvalitetnije podučavaju i podstiču razumevanje i sticanje znanja (O'Connor & McCartney, 2007; Van IJzendoorn et al., 1995; West, Mathews, & Kerns, 2013). Najzad, četvrti pravac pretpostavlja da osetljivost roditelja na dečje signale pospešuje učenje emotivne samoregulacije, koja sa svoje strane podržava kognitivni angažman i učenje (Bergin & Bergin, 2009; Thompson, 1991).

Niz empirijskih istraživanja potvrđuje da je sigurna vezanost u pozitivnoj vezi sa intelektualnim sposobnostima. Prema jednoj metaanalizi, zasnovanoj na dvadesetipet pojedinačnih studija, ta veza je relativno slaba (Van IJzendoorn et al., 1995), dok druga istraživanja govore o supstancijalnom uticaju vezanosti na opšte kognitivno funkcionisanje, ukazujući na to da i deca i adolescenti sa sigurnim obrascem imaju bolje kognitivno postignuće (Jacobsen et al., 1994; West et al., 2013). Primera radi, u jednom istraživanju utvrđeno je da sigurno vezani trogodišnjaci postižu dvanaest IQ jedinica više na Stanford-Bineu nego njihovi nesigurno vezani vršnjaci (Crandell & Hobson, 1999). Tome se može dodati nalaz da je osetljivost majki pokazala visok i značajan uticaj na usvajanje jezika u nizu istraživanja (De Ruiter & Van IJzendoorn, 1993). Ipak, postoje i studije u kojima nije registrovana značajna veza kvaliteta vezanosti i kognitivnih sposobnosti (Moss & St-Laurent, 2001; Shmueli-Goetz, Target, Fonagy, & Datta, 2008).

Malobrojna istraživanja koja su se bavila vezanošću i mentalizacijom na uzorcima intelektualno darovitih takođe nisu dala jednoznačne rezultate. S jedne strane, iz njih možemo izvući nalaz da deca sa IQ-om iznad 120 imaju značajno više skorove na meri sigurne vezanosti, a niže na meri izbegavanja nego deca nižeg (prosečnog) IQ-a (Wellisch et al., 2011), te da intelektualno daroviti pokazuju višu empatičnost i osetljivost za osećanja drugih (Walker & Shore, 2011). S druge strane, sreće se i podatak da daroviti adolescenti izveštavaju o nižem stepenu intimnosti u vršnjačkim prijateljstvima i da se ne razlikuju po stilovima vezanosti od učenika prosečnih sposobnosti (Mayselless, 1993). I domaća istraživanja daju složenu sliku: ona pokazuju da su intelektualno daroviti učenici, u poređenju sa vršnjacima prosečne inteligencije, više orijentisani na emocije i spremniji da ih prepoznaju, ali i da imaju manje simpatija prema drugima i da manje nastoje da budu okruženi ljudima (Altaras Dimitrijević, 2012; Altaras Dimitrijević, Teovanović i Jovanović, 2012).

Kada je reč o odnosu vezanosti i inteligencije u odrasloj dobi, u prilici smo da navedemo rezultate samo jednog istraživanja, a oni pokazuju da sigurno vezani imaju značajno više skorove na g-faktoru intelektualnih sposobnosti od osoba s nesigurnim obrascima (Dimitrijević, Altaras Dimitrijević i Jolić Marjanović, 2013). U ovom istraživanju takođe je utvrđeno da inteligencija ima statistički značajnu negativnu korelaciju niskog intenziteta sa obema dimenzijama vezanosti (anksioznošću i izbegavanjem) i analognim subskalama Uпитnika za ispitivanje afektivne vezanosti (UPIPAV; Hanak, 2004, 2010) – Negativni self i Negativni drugi – dok je pozitivno povezana sa njegovom supskalom Mentalizacija.

Imajući u vidu raznolikost prikazanih nalaza, smatramo da su potrebna dalja istraživanja kako bi se utvrdilo da li, kada i pod kojim uslovima postoji očekivana pozitivna povezanost između kvaliteta vezanosti, aspekata mentalizacije i intelektualnih sposobnosti. Kao posebno intrigantno postavlja se pitanje o tome šta se na tom planu dešava između detinjstva i odraslog doba.

Vezanost u adolescenciji

U adolescenciji dolazi do velikih promena u oba domena kojima se bavimo: na kognitivnom planu dolazi do razvoja kapaciteta za formalno-operacionalno mišljenje, naročito sposobnosti apstraktnog rezonovanja, dok se na planu vezanosti mladi pomeraju iz pozicije objekta brige ka poziciji odraslih. Adolescenti se suočavaju s konfliktom jer pokušavaju da ustanove nezavisnost od roditelja, mada su i dalje vezani za njih. Otvara se problem uspostavljanja drugačije ravnoteže između ponašanja vezanosti u odnosu s roditeljima i specifičnih istraživačkih potreba adolescenta. Pored toga, vezanost se širi i izvan odnosa deteta i staratelja, a objektu vezanosti sada se prilazi usled suptilnijih potreba na koje se fleksibilnije može odgovoriti. Odnosi vezanosti u adolescenciji veoma se razlikuju od onih u detinjstvu pošto se pojavljuju mnoga nova pitanja, kao što su moć i kontrola, rod i seksualnost, kapacitet da se bude onaj koji pruža sigurnost u vezi (Allen, 2008).

Prema podacima dobijenim u našoj sredini, najveći broj mladih (13–14 godina) i starijih (16–17 godina) adolescenata sigurno je vezan za majku, oca i prijatelja, pri čemu su devojčice češće sigurno vezane za majku, dok dečaci imaju više izbegavajućih odnosa sa oba roditelja (Krstić, 2011). S uzrastom raste broj sigurno vezanih za prijatelje, ali i broj izbegavajuće vezanih za roditelje, što se tumači kao posledica sukoba težnji za bliskošću s roditeljima i za ostvarivanjem autonomije (ibid.).

Što se tiče odnosa vezanosti i kognitivnog funkcionisanja, jedno istraživanje pokazuje da sigurno vezana deca imaju bolje kognitivno postignuće i u adolescenciji (Jacobsen et al., 1994), a nađeno je i da adolescenti sa autonomnim obrascem vezanosti imaju više emotivnih i kognitivnih resursa koje mogu da ulože u zadatke formalnog obrazovanja (Grossmann, Grossmann, Kindler, & Zimmermann, 2008).

Problem i hipoteze

Osnovno istraživačko pitanje koje postavljamo u ovom radu jeste: da li postoji povezanost kvaliteta vezanosti, mentalizacije i inteligencije na adolescentnom uzrastu? U razradi toga, pitali smo se i da li postoji efekat roda i uzrasne grupe (adolescenti – odrasli) na ispitivane pojave i njihove veze.

Oslanjajući se na prethodno izneta teorijska razmatranja i empirijske nalaze, formulisali smo nekoliko istraživačkih hipoteza. Naša prva prepostavka bila je da će bolji kvalitet vezanosti (tj. niži nivoi anksioznosti i izbegavanja) biti povezani s razvijenijim kapacitetom za mentalizaciju (H1). Ta hipoteza dosledno je potkrepljena dosadašnjim nalazima koji ukazuju na to da obrasci vezanosti (sigurni/nesigurni) predviđaju različite aspekte funkcije mentalizacije. Dalje, pretpostavljamo da će veća sigurnost vezanosti takođe biti povezana s boljim postignućem na merama intelektualnih sposobnosti (H2a). Tu hipotezu iznosimo uz uvid u to da nalazi predašnjih istraživanja nisu sasvim dosledni, ali uz ocenu da postoji solidan teorijski osnov i empirijska građa koja podržava pretpostavljenu vezu. Ipak, ako odnos vezanosti i inteligencije posmatramo kroz poređenje intelektualno darovitih i prosečnih adolescenata, možemo samo izneti očekivanje da će se te dve grupe razlikovati u pogledu dimenzija vezanosti (H2b), ali ne možemo da specifikujemo smer te razlike, budući da je u nekim istraživanjima utvrđena veća sigurnost, dok druga sugerišu veću sklo-

nost ka izbegavanju u grupi intelektualno darovitih osoba. Najzad, pretpostavljamo i to da će dimenzije mentalizacije i intelektualnih sposobnosti imati dosledno pozitivne veze – bez obzira na vrstu i nivo sposobnosti (H3a), te da će i intelektualno daroviti učenici pokazati viši kapacitet za mentalizaciju od svojih vršnjaka prosečnih sposobnosti (H3b). Pri formulisanju te hipoteze oslanjamo se na raniji nalaz o pozitivnoj korelaciji navedenih kvaliteta, utvrđenoj na uzorku odraslih, odnosno na brojne i konzistentne nalaze o povišenoj osetljivosti intelektualno darovitih osoba za mentalne sadržaje.

Metod

Učesnici

Podaci za ovo istraživanje prikupljeni su na prigodnom uzorku koji je činilo 345 ispitanika (35,65% dečaka, 64,35% devojčica). Svi učesnici su u trenutku ispitivanja bili učenici trećeg razreda u nekoj od sledećih pet beogradskih srednjih škola: Filološka gimnazija ($N_1 = 113$), XV gimnazija ($N_2 = 20$), Tekstilna srednja škola ($N_3 = 67$), ETŠ „Nikola Tesla“ ($N_4 = 76$), V ekonomska škola ($N_5 = 69$).

Za potrebe poređenja adolescenata visokih i prosečnih intelektualnih sposobnosti, ispitanici su razvrstani u dve grupe: 15% onih s najvišim skorovima na testovima inteligencije činili su grupu intelektualno darovitih ($N_{dar} = 52$; 21,5% dečaka), a ostali grupu učenika prosečnih sposobnosti ($N_{pro} = 293$; 38,23% dečaka).

Za potrebe poređenja adolescenata i odraslih osoba, u odgovarajućim analizama korišćeni su i podaci dobijeni na ranije ispitivanom uzorku od 284 zaposlenih (161 muškarac, 123 žene) uzrasta 25–61 godine ($AS_{uzrast} = 40,19$).

Mere

Testovi intelektualnih sposobnosti. Intelektualna sposobnost ispitivana je baterijom od 3 standardna testa inteligencije koji zahvataju centralne aspekte intelektualnog funkcionisanja obuhvaćene konstruktima Gf i Gc: induktivno rezonovanje, analoško rezonovanje, verbalno razumevanje i bogatstvo rečnika. Reč je o kratkoj verziji Ravenovih progresivnih matrica, te Testu sinonima (GSN) i Testu analogija (ALF7) iz baterije KOG 9. Faktorskom analizom datih testova izdvojen je g-faktor intelektualnih sposobnosti, i to kao prva glavna komponenta koja objašnjava 69% varijanse. Skor na tom faktoru korišćen je i za operacionalizaciju intelektualne darovitosti, pri čemu su kao daroviti označeni oni sa skorom iznad 85. percentila.

SM-ECR-R. Za procenu dimenzija vezanosti – izbegavanja i anksioznosti – korišćena je revidirana verzija upitnika „Iskustva u bliskim odnosima” (Experiences in Close Relationships; ECR-R; Fraley, Waller, & Brennan, 2000), modifikovana tako da su joj predmet merenja odnosi vezanosti za bilo koju važnu osobu. Upitnik se sastoji od 36 tvrdnji, s kojima ispitanik treba da iskaže svoje slaganje na sedmostepenoj skali, pri čemu polovina stavki procenjuje izbegavanje, a druga polovina anksioznost. U istraživanju je korišćena srpska adaptacija instrumenta, koja je u dosadašnjim ispitivanjima pokazala dobre metrijske karakteristike (Hanak & Dimitrijević, 2013). I na

aktuelnom uzorku utvrđena je dobra pouzdanost upitnika u celini ($\alpha = 0,87$), kao i njegovih dveju supskala ($\alpha = 0,818$ za izbegavanje, $0,890$ za anksioznost).

Upitnik za procenu mentalizacije (UM). Ovaj upitnik, čiji su autori Dimitrijević i Hanak, procenjuje tri aspekta kapaciteta za mentalizaciju – mentalizaciju sopstvenih stanja, mentalizaciju stanja drugih i motivaciju za mentalizaciju – a daje i jedan globalni skor. Upitnik sa sastoji od 28 tvrdnji, s kojima ispitanici izražavaju svoje slaganje na petostepenoj skali. U dosadašnjim istraživanjima konstatovana je dobra pouzdanost na nivou cele skale ($\alpha = 0,866$), te dobra ili zadovoljavajuća pouzdanost na nivou supskala: $\alpha = 0,836$ za Mentalizaciju sebe, $0,84$ za Mentalizaciju drugih i $0,734$ za Motivaciju za mentalizaciju (Dimitrijević i Hanak, u pripremi). U našem istraživanju ceo upitnik imao je zadovoljavajuću pouzdanost ($\alpha = 0,795$), a isto je utvrđeno za dve od tri supskale (Mentalizacija sebe $\alpha = 0,710$, Drugi $\alpha = 0,745$. Motivacija $\alpha = 0,621$). Nakon faktorske analize upitnika sa zadatim trofaktorskim rešenjem utvrđeno je da empirijski dobijeni regresioni skorovi imaju visoke korelacije sa skorovima obračunatim po *a priori* ključu ($r = 0,747 - 0,912$, $p < 0,001$), što govori u prilog strukturne valjanosti upitnika i opravdava skorovanje u skladu s pretpostavljenim trokomponentnim modelom mentalizacije.

Procedura

Istraživanje je sprovedeno u pet beogradskih srednjih škola u periodu april–maj 2012. godine. Testovi i upitnici su zadavani grupno, a ispitanici su ih samostalno popunjavali uz nadzor ispitivača. Da bi se predupredilo osipanje uzorka, ispitivanje je izvršeno u jednom navratu i trajalo je jedan školski čas. Ispitivanja su, uglavnom, proticala bez problema, ali je naknadnim pregledom protokola utvrđeno da su neki ispitanici nesavesno popunjavali testove, te oni nisu uzeti u obzir prilikom utvrđivanja veličine uzorka, niti u daljoj obradi podataka. Iz analiza su takođe izostavljeni ispitanici sa izrazito niskim skorom (manje od 3 tačna odgovora) na Ravenovim matricama.

Učešće u istraživanju bilo je dobrovoljno, ispitanicima je garantovana anonimnost i poverljivost individualnih podataka, a po završetku istraživanja obezbeđene su im povratne informacije o rezultatima na zadatim instrumentima.

Rezultati

Deskriptivna statistika

U Tabeli 1 prikazane su mere centralne tendencije i raspršenja za sve ispitivane varijable, utvrđene (a) na uzorku adolescenata i njegovim poduzorcima (dečaci – devojčice, intelektualno daroviti – prosečni) i (b) na uzorku odraslih. Iz date tabele može se videti da devojčice imaju nešto niže prosečne skorove na obema dimenzijama vezanosti, a da se intelektualno daroviti učenici izdvajaju kao grupa s najvišim prosečnim skorovima na dimenzijama vezanosti i meri mentalizacije. Takođe je приметно da uzorak odraslih ima niži prosečni skor na Ravenovim matricama (testu inductivnog figuralnog rezonovanja) i supskali Anksioznost. Značajnost razlika među grupama proverili smo u narednim analizama.

Tabela 1. *Deskriptivna statistika za dva uzorka i rezultati poređenja grupa*

	Adolescentni uzorak (N=345)		Uzorak odraslih (N=284)		Poređenje dečaka i devojčica u adolescentskom uzorku			Poređenje intelektualno darovitih i prosečnih učenika			Poređenje adolescenata i odraslih			
	dečaci	devojčice	AS (SD)	daroviti	AS (SD)	F	P	η^2	F	P	η^2	F	P	η^2
Ravenove matrice	13.30(2.57)	12.92(2.66)	15.79(1.63)	12.57(2.47)	10.78(3.32)	1.70	.193	.005	81.74	<.001	.192	91.84	<.001	.128
GSN	22.24(5.22)	22.80(5.86)	30.63(3.44)	21.17(4.67)	22.60(5.64)	-.80	.373	.002	194.17	<.001	.361	-	-	-
ALF 7	25.51(4.77)	24.75(5.77)	31.44(2.40)	23.88(5.02)	25.02(5.44)	-1.56	.212	.005	112.99	<.001	.248	-	-	-
g-faktor	.05 (.87)	-.03(1.07)	1.46(.33)	-.26(.84)	.00(1.00)	-.39	.531	.001	211.91	<.001	.382	-	-	-
Izbegavanje	3.28(.83)	3.08(.81)	3.42(.95)	3.10(.79)	3.15(.82)	4.78	.030	.014	6.52	.011	.019	2.62	.106	.004
Anksioznost	3.24(1.05)	3.18(1.12)	3.29(1.20)	3.18(1.08)	3.20(1.10)	.24	.622	.001	.39	.534	.001	24.94	<.001	.038
Mentalizacija	3.55(.42)	3.67(.42)	3.72(.41)	3.61(.42)	3.63 (.42)	6.96	.009	.020	2.74	.099	.008	5.16	.023	.008
Mentalizacija sebe	3.45(.68)	3.37(.74)	3.59 (.60)	3.36(.74)	3.40(.72)	-1.08	.300	.003	4.58	.033	.013	-	-	-
Mentalizacija drugi	3.74(.50)	3.98(.46)	3.98(.49)	3.88(.49)	3.89(.49)	-19.54	<.001	.054	1.92	.167	.006	-	-	-
Mentalizacija motiv.	3.43(.59)	3.64(.50)	3.55(.58)	3.57(.54)	3.57(.54)	-11.63	.001	.033	.05	.824	<.001	-	-	-

Poređenja grupnih proseka

Poređenje dečaka i devojčica. Najpre je izvršeno poređenje poduzoraka devojčica i dečaka i utvrđeno da među njima nema značajnih razlika s obzirom na intelektualnu sposobnost (videti Tabelu 1). Istovremeno, nađene su značajne razlike na jednoj od dimenzija vezanosti – naime, na izbegavanju – pri čemu devojčice postižu značajno niže skorove od dečaka; takođe je registrovana značajna razlika u korist devojčica na meri samoprocenjenog kapaciteta za mentalizaciju, posebno na supskalama Mentalizacija drugi i Motivacija za mentalizaciju (Tabela 1). U uzorku odraslih nije bilo razlika među polovima na dimenzijama vezanosti, niti na globalnom skor mentalizacije.

Poređenje intelektualno darovitih i prosečnih ispitanika. Prema rezultatima poređenja grupa, razlike između intelektualno darovitih i učenika prosečnih sposobnosti nisu značajne na dimenziji anksioznost, ali jesu na dimenziji izbegavanje (Tabela 1), pri čemu više nivoje izbegavanja (negativniji model drugih) pokazuju intelektualno daroviti učenici. Kada se grupe intelektualno darovitih i prosečnih učenika uporede u pogledu mentalizacije, statistički značajna razlika dobija se na supskali Mentalizacija sebe – i to u korist darovitih učenika – dok razlike na ukupnom skor i ostalim supskalama nisu značajne (Tabela 1). Efekat grupe na izbegavanje ostaje značajan i kada se u analizu uključi pol ($F = 5,15$, $p = 0,024$, $\eta_p^2 = 0,015$), a efekat na mentalizaciju se u ovom slučaju gubi ($F = 1,00$, $p = 0,317$, $\eta_p^2 = 0,003$). Dodatne analize unutar poduzoraka dečaka i devojčica pokazuju da se intelektualno darovite devojčice razlikuju od svojih vršnjakinja prosečnih sposobnosti i u pogledu izbegavanja ($F = 7,27$, $p = 0,008$, $\eta_p^2 = 0,032$), mentalizacije sebe ($F = 7,74$, $p = 0,006$, $\eta_p^2 = 0,034$), te ukupnog kapaciteta za mentalizaciju ($F = 4,09$, $p = 0,044$, $\eta_p^2 = 0,018$), dok se te razlike ne pojavljuju kao značajne prilikom poređenja intelektualno darovitih i prosečnih dečaka. No, budući da je uzorak intelektualno darovitih dečaka izrazito mali ($N = 11$), poslednje rezultate treba uzeti s velikom rezervom i prvenstveno obratiti pažnju na nalaze dobijene u poduzorku devojčica.

Poređenje adolescenata i odraslih. Najzad, između odraslih zaposlenih osoba i beogradskih srednjoškolaca ne postoji statistički značajna razlika u pogledu izbegavanja, ali se oni značajno razlikuju po nivou anksioznosti i kapaciteta za mentalizaciju (videti Tabelu 1), pri čemu srednjoškolci pokazuju viši nivo anksioznosti (negativniju sliku sebe), a nižu sklonost mentalizaciji. Adolescenti takođe imaju značajno viši skor na Ravenovim progresivnim matricama. Registrovani efekti grupe značajni su i kada se u analizu uključi pol (kao drugi faktor) i nije utvrđeno da postoji značajna interakcija ta dva faktora (grupa \times pol).

Korelacije

Tabela 2 prikazuje korelacije nultog reda ispitivanih varijabli. Pregledom podataka u toj tabeli može se uočiti sledeće: (1) između dimenzija izbegavanja i anksioznosti postoji statistički značajna niska pozitivna korelacija; (2) dimenzija izbegavanja ima značajne negativne korelacije niskog do umerenog intenziteta sa svim varijablama iz domena mentalizacije, dok dimenzija anksioznosti značajno korelira samo sa globalnim skorom (nisko) i supskalom Mentalizacija sebe (umereno); (3) testovi sposobnosti tvore očekivanu „pozitivnu celinu” i snažno pozitivno koreliraju sa ekstrahovanim g-faktorom; (4) istovremeno, mere intelektualne sposobnosti ne koreliraju značajno sa dimenzijama vezanosti, ali su značajno pozitivno povezane sa samoprocenjenim kapacitetom za mentalizaciju, posebno s komponentom Mentalizacija sebe. Red veli-

čine i nivo značajnosti tih korelacija ne menjaju se bitno kada se kontroliše varijabla pol (tj. kada se računaju parcijalne korelacije).

Imajući u vidu moguće specifičnosti intelektualno darovitih učenika, obračunali smo i korelacije ispitivanih varijabli samo unutar uzorka učenika koji nisu svrstani u tu kategoriju (N = 293), a kontrolišući varijablu pol. U tom slučaju dolazi do jedne važne promene rezultata: utvrđuje se mala, ali značajna negativna korelacija izbegavanja i skora na testu analoškog rezonovanja ($r = -0,15$, $p = 0,012$), odnosno g-faktora ($r = -0,12$, $p = 0,039$). Unutar poduzorka darovitih (N = 52) nema značajnih korelacija dimenzija vezanosti i mentalizacije, s jedne, i inteligencije, s druge strane.

Tabela 2. *Korelacije nultog reda među ispitivanim varijablama*

	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1-Izbegavanje	.27**	-.34**	-.22**	-.27**	-.25**	.01	-.08	-.01	.03
2-Anksioznost		-.19**	-.40**	-.05	.10	-.01	.01	.02	.01
3-Mentalizacija			.70**	.77**	.72**	.15**	.19**	.11(*)	.18**
4-Ment-self				.23**	.13*	.17**	.23**	.20**	.24**
5-Ment-drugi					.55**	.08	.10	.02	.08
6-Ment-motiv						.06	.05	-.03	.03
7-Matrice (RPM)							.42**	.49**	.74**
8-Sinonimi (GSN)								.70**	.86**
9-Analogije (ALF4)									.89**
10-g-faktor									

** - korelacija je značajna na nivou .01, * - korelacija je značajna na nivou .05, (*) - korelacija je blizu granice značajnosti (<.060)

Poređenja radi, na uzorku odraslih korelacija izbegavanja i anksioznosti iznosi $r = 0,46$ ($p < 0,001$). Obe dimenzije vezanosti imaju negativne korelacije srednjeg intenziteta sa globalnim skorom na Upitniku za procenu mentalizacije ($r = -0,49$ za izbegavanje i $-0,5$ za anksioznost, $p < 0,001$), kao i sa skorom na Ravenovim matricama ($r = -0,22$ za izbegavanje i $-0,41$ za anksioznost, $p < 0,001$); takođe, registrovana je značajna pozitivna korelacija potonje dve varijable ($r = 0,25$, $p < 0,001$).

Diskusija

Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita odnos vezanosti i mentalizacije s kognitivnim sposobnostima, uz razmatranje eventualnih specifičnosti tih fenomena (i samog odnosa) koje se javljaju kao efekat adolescentnog uzrasta, pola, te pojave intelektualne darovitosti.

Naša prva hipoteza, kojom smo pretpostavili da će bolji kvalitet (veća sigurnost) vezanosti biti povezan s većim kapacitetom za mentalizaciju, može se smatrati potvrđenom, pošto su utvrđene značajne negativne korelacije dimenzija izbegavanja i anksioznosti s globalnim skorom na Upitniku za ispitivanje mentalizacije i supskalnom Mentalizacija sebe, pri čemu dimenzija izbegavanja značajno korelira i sa mentalizacijom koja se odnosi na druge, te sa motivacijom za mentalizaciju. Dobijene korelacije su niskog do umerenog intenziteta, što jasno ukazuje na distinktivnost konstrukata vezanosti i mentalizacije, čak i kada su, kao u ovom slučaju, oba operacionalizovana merama samoprocene. Istovremeno, rezultati pružaju podršku tezi da sigurna vezanost pogoduje mentalizovanju opaženih ponašanja i stanja (Fonagy, Gergely, Jurist, & Target, 2002), pri čemu se, s obzirom na intenzitet korelacije, posebno važnom čini sprega između pozitivnog modela sebe (niže anksioznosti) i mentalizacije sopstvenih postupaka.

Pretpostavka da će postojati veza između sigurn(ij)e vezanosti i većeg postignuća na merama intelektualnih sposobnosti (H2a) delimično je potvrđena. Najpre, na

celokupnom uzorku adolescenata nije utvrđena očekivana negativna korelacija anksioznosti i izbegavanja sa inteligencijom. No, imajući u vidu i potvrdivši očekivanje da će intelektualno daroviti pokazati izvesne specifičnosti u pogledu kvaliteta vezanosti (H2b), hipotezu 2a dodatno smo testirali na uzorku iz kojeg je isključena grupa visoko inteligentnih ispitanika. Na taj način, utvrđena je značajna negativna povezanost dimenzije izbegavanja i analoškog rezonovanja, odnosno g-faktora. U tom delu naši istraživanja – da je sigurna vezanost povezana s višim kognitivnim sposobnostima (Dimitrijević et al., 2013; Jacobsen et al., 1994; Van IJzendoorn et al., 1995; West et al., 2013) – i to uprkos bitnim razlikama u načinima procene vezanosti i drugim aspektima metoda (npr. posmatranje obrazaca spram dimenzija vezanosti, upotreba strane situacije spram mera samoprocene, uzorak dece/odraslih spram uzorka adolescenata). S druge strane, naši nalazi odstupaju od početnih očekivanja utoliko što ne potvrđuju vezu intelektualnih sposobnosti sa obema dimenzijama vezanosti; u tom smislu, oni bi se mogli pridružiti malobrojnim studijama koje takođe nisu našle da je inteligencija značajan korelat vezanosti (Moss & St-Laurent, 2001; Shmueli-Goetz, Target, Fonagy, & Datta, 2008). Inače, odsustvo veze pozitivnog modela sebe i intelektualnih sposobnosti u našoj studiji moglo bi se tumačiti kao posledica generalno „povišenih” skorova adolescenata na dimenziji anksioznosti – što se uočava kada ih poredimo sa uzorkom odraslih, na šta ćemo se kasnije još osvrnuti.

Kao što je napomenuto, hipoteza da će se intelektualno daroviti razlikovati od svojih vršnjaka na meri vezanosti (H2b) – potvrđena je. Konkretno, rezultati pokazuju da grupa od 15% ispitanika s najvišim skorovima na testovima inteligencije ima i značajno više skorove na supskali Izbegavanje (negativni model drugih). Intelektualno daroviti adolescenti u našem uzorku bili su, dakle, više skloni tome da sebe opišu kao nekoga ko ne voli da deli misli i osećanja, kome je teško da zavisi od drugih, da s njima bude prislan i uspostavlja bliske odnose. Ti podaci sasvim su u skladu s nalazima ranijih studija koje izveštavaju o manjoj druželjivosti, saradljivosti i blagorodnosti dotične grupe adolescenata (Altaras Dimitrijević, 2012; Altaras Dimitrijević, Teovanović i Jovanović, 2012), te doprinose učvršćivanju do sada formirane slike o socio-afektivnim karakteristikama intelektualno darovitih, pogotovo u našoj sredini. Navedeni podaci takođe su sasvim razumljivi sa stanovišta teorija koje tvrde da intelektualno daroviti – zbog izuzetnosti svojih sposobnosti – mogu osećati veću različitost i distancu od drugih (videti npr. von Károlyi & Winner, 2005), pogotovo od onih koji jesu uzrasni, a nisu mentalni vršnjaci. Ako uzmemo u obzir da na ispitivanom uzrastu upravo vršnjaci postaju drugi stožer sistema vezanosti (kroz bliske prijateljske i prve ljubavne odnose), postaje jasnije zašto se intelektualno daroviti adolescenti izdvajaju kao grupa s višim nivoom izbegavanja.

Što se tiče dveju hipoteza koje se odnose na vezu kognitivnih sposobnosti i mentalizacije (H3a i H3b), možemo reći da u našim rezultatima prva nalazi doslednu, a druga samo delimičnu potvrdu. U prilog prvoj govori činjenica da su nađene značajne pozitivne korelacije globalnog kapaciteta za mentalizaciju i za mentalizaciju sebe, s jedne strane, i nekolicine pokazatelja intelektualnog kapaciteta, s druge. Mada su te korelacije generalno niske i prvenstveno uključuju jednu komponentu mentalizacije (kapacitet da se mentalno kvalifikuju sopstvena stanja i ponašanja), treba primetiti da se one dosledno potvrđuju za sve indikatore intelektualnih sposobnosti i na oba uzorka (adolescenata i odraslih). Možemo, dakle, primetiti da sposobnost da se misli o (sopstvenim) osećanjima čini tzv. pozitivnu celinu sa sposobnostima da se misli uopšte, pri čemu to najverovatnije treba shvatiti kao odnos dva kapaciteta koji se uzajamno potkrepljuju i hrane.

Kada je reč o drugoj hipotezi, koja se ticala inteligencije i kapaciteta za mentalizaciju (H3b), poređenje grupa adolescenata viših i prosečnih sposobnosti nije dalo punu potvrdu našim očekivanjima, budući da se efekat grupe, koji je isprva bio značajan za Mentalizaciju sebe, izgubio kada je u analizu uključen dodatni faktor – pol. Ipak, značajan efekat nivoa sposobnosti jeste potvrđen unutar poduzorka devojčica, pri čemu su intelektualno darovite adolescentkinje izveštavale o većoj umešnosti da prepoznaju i razumeju sopstvena mentalna stanja. Taj nalaz rezonira s podacima koji se mogu naći u literaturi, a po kojima intelektualno daroviti imaju veći (samoprocenjeni) kapacitet da prepoznaju emocije i da se njima bave (Altaras Dimitrijević, 2012; Altaras Dimitrijević, Teovanović i Jovanović, 2012; Walker & Shore, 2011).

Pored diskusije nalaza koja je organizovana oko ključnog istraživačkog pitanja i početnih hipoteza, u prilici smo da pružimo i osvrt na dodatna pitanja koja smo u ovom radu postavili i istraživali. Reč je o eventualnim specifičnostima vezanosti, mentalizacije, inteligencije i/ili njihovog odnosa s obzirom na rod, nivo sposobnosti i – posebno – uzrast ispitanika (adolescenti naspram odraslih).

Kada je u pitanju efekat roda, rezultati pokazuju da su devojčice značajno manje sklone izbegavanju, a više usmerene na mentalizaciju (viši skor na Motivaciji za mentalizaciju) i, sudeći po samoprocenama, uspešnije u tome, pogotovo kada se radi o mentalizovanju tuđih postupaka i stanja. Prvim delom nalaza potvrđeni su rezultati jedne ranije studije vezanosti adolescenata (Krstić, 2011), u kojoj je takođe nađeno da se dečaci više izjašnjavaju da im je teško da zavise od bliskih osoba, da im nije prijatno da se poveravaju drugima ili da s njima budu prisni. To možemo dovesti u vezu s potrebom za osamostaljivanjem i sticanjem nezavisnosti od roditelja/staratelja (kao ključnih bliskih osoba), koju dečaci po svoj prilici doživljavaju kao urgentniju i važniju za samopoštovanje. Osim što potvrđuje da su devojčice manje sklone izbegavanju, aktuelna studija ukazuje i na njihovu veću spremnost da razmišljaju o svojim i tuđim mentalnim stanjima, te na lakoću da prepoznaju svoje emocije i da ih dele s bliskim osobama. Uopšte uzev, čini se da su devojčice blagonaklonije prema drugima, više ih koriste kao izvor podrške, pa su u skladu s tim i slobodnije i spremnije da istražuju mentalna stanja nego dečaci. Taj nalaz pridružuje se tako pozamašnoj empirijskoj građi koja pokazuje da su žene superiornije u prepoznavanju osećanja, empatičnosti i emocionalnoj inteligenciji (Altaras Dimitrijević i Jolić Marjanović, 2010; Baron-Cohen, 2004; Dimitrijević, Hanak, Vukosavljević-Gvozden i Opačić, 2012).

Iako smo, osvrćući se na hipoteze, komentarisali razlike između intelektualno darovitih i prosečnih učenika, na ovom mestu želimo posebno da ukažemo na specifičnosti odnosa istraživanih konstrukata (vezanost, mentalizacija, inteligencija) unutar grupe visoko inteligentnih adolescenata. Podsećamo na to da je u toj grupi utvrđen *viši nivo izbegavanja* uz – bar za ženski deo te grupe – *višu samoprocenu mentalizacije sebe*, što predstavlja odstupanje od pravilnosti u dve tačke: prvo, korelacije izbegavanja i mentalizacije utvrđene na celom uzorku upućuju na *negativnu* vezu te dve dimenzije; drugo, negativna korelacija izbegavanja i inteligencije dobijena na poduzorku „nedarovitih” adolescenata i odraslih sugerise to da će intelektualno daroviti imati *najniže nivoje izbegavanja!* Vidimo, dakle, da odnosi ispitivanih varijabli u grupi intelektualno darovitih nisu isti kao u opštoj populaciji, što, u najmanju ruku, znači da prilikom daljih istraživanja treba uzeti u obzir nivo sposobnosti (posebno ekstreme).

Najzad, ostaje nam i da se osvrnemo na zanimljive razlike između adolescenata i odraslih ispitanika. Prema rezultatima ovog istraživanja, prvi pokazuju značajno više nivoje anksioznosti, tj. imaju negativniju sliku sebe: više sumnjaju u sopstvenu vrednost, više se boje da pokažu osećanja prema drugima, više su okupirani brigom da će

biti napušteni. Istovremeno, adolescenti imaju niže samoprocene kapaciteta za mentalizaciju, ali – sasvim očekivano – ostvaruju bolji učinak na Ravenovim matricama, kao markeru fluidne inteligencije. Tome se može dodati i to da su na uzorku odraslih korelacije – (a) dve dimenzije vezanosti, (b) dimenzija vezanosti i mentalizacije i (c) mentalizacije i inteligencije – bile više, te da je ova poslednja varijabla značajno korelirala sa obe dimenzije vezanosti. Ta konstelacija podataka postaje smisljena ako je sagledamo u svetlu činjenice da adolescencija predstavlja veliku i dugu razvojnu krizu, tokom koje se reaktiviraju neke strepnje iz ranijih razvojnih faza, formira nov identitet i izgrađuje stabilno samopoštovanje (Vlajković, 2005). Prvo, iz te perspektive postaje sasvim razumljivo to što u srednjoškolicima postoji veća bojazan kako će drugi reagovali na njih i kako će se to odraziti na njihovu nestabilnu sliku o sebi. Treba imati u vidu da, u ovom uzrastu, grupu značajnih drugih sve više čine vršnjaci, a pošto se prijateljski i partnerski odnosi tek istražuju, očekivano je da se iskusi strepnja u pogledu toga koliko je neko vredan pažnje tih novih osoba i da li bi mogao biti ostavljen. Drugo, razlike u korelacijama dimenzija vezanosti u dvema uzrasnim grupama možemo videti kao rezultat toga što su reprezentacije sebe i drugih i njihov međusobni odnos stabilniji kod odraslih, dok su kod adolescenata još u fazi formiranja i učvršćivanja. Naravno, objašnjenje tih razlika mogu biti i drugačiji socijalni uslovi u kojima su dve grupe ispitanika odrastale, ali o tome ne možemo ništa konkretnije zaključiti pre obuhvatnijeg istraživanja koje bi bilo specifično usmereno na taj problem.

Iako pred sobom nemamo rezultate longitudinalnog istraživanja, učinimo pokušaj da ove i nalaze ranijih studija posmatramo u razvojnoj perspektivi. Kao što smo naveli, sigurna vezanost tokom detinjstva u sprezi je s boljim kapacitetima za mentalizaciju i višim kognitivnim sposobnostima. Na osnovu aktuelnih nalaza, reklo bi se da odnos vezanosti i mentalizacije ostaje približno isti, tj. da će i u adolescenciji i odraslom dobu postojati trend da oni s pozitivnijim reprezentacijama sebe i drugih pokazuju veću (samoprocenu) spremnost i kompetentnost da se bave sopstvenim i tuđim mentalnim stanjima. No, dok pozitivne reprezentacije sebe i drugih nadalje olakšavaju istraživanje u domenu mentalnih stanja, čini se da se veza s kognitivnom sferom delimično menja i/ili slabi. Kada iz razvojne krize koja se dešava u adolescentnom periodu mladi izlaze sa stabilnijom slikom o sebi, to bi moglo biti upravo zato što ih viša mentalizacija (ili njen dalji razvoj) vodi ka smanjenju anksioznosti u odraslom dobu. Konačno, izgleda da se u tom dobu ponovo uspostavlja očekivana pozitivna veza kvaliteta vezanosti i inteligencije, mada o tome nema dovoljno istraživanja (za izuzetak videti Dimitrijević et al., 2013). Značaj ove teme i relativna nedoslednost rezultata zahtevaju dalje ekstenzivno istraživanje.

Na kraju ćemo se osvrnuti na izvesna ograničenja ovog istraživanja i razmotriti kako treba planirati naredne studije. Najslabija tačka primenjenog metoda tiče se procene mentalizacije, koju smo vršili upotrebom instrumenta koji je još u fazi konstrukcije i koji iziskuje dalje usavršavanje. Pri tom, treba imati na umu da je taj instrument zasnovan na samoprocenama, tako da ne možemo pouzdano tvrditi da su oni s višim skorovima objektivno dobri u proceni mentalnih stanja i obrnuto. Dalje, instrument kojim smo procenjivali kvalitet vezanosti nije takav da omogućava određivanje obrasca vezanosti (pošto odnos dimenzija nije ortogonalan), dok je upravo kategorijalni model korišćen u većini stranih istraživanja. Kada je reč o nalazima koji se tiču grupe intelektualno darovitih, treba imati u vidu to da su oni utvrđeni na uzorku koji je selektovan samo na osnovu jedne vrste pokazatelja izuzetne sposobnosti (testovnog postignuća) i nije bio ujednačen po polu. Najzad, kao što je napomenuto, ostaje otvoreno pitanje da li su razlike između odraslih i adolescenata (utvrđene u ovoj studiji), odnosno adolesce-

nata i dece (utvrđene poređenjem naših i stranih rezultata) posledica različitih životnih uslova i socijalnih prilika, a ne (samo) razvojnih promena.

Sa stanovišta potvrđivanja i proširivanja dobijenih nalaza, najveću vrednost imala bi longitudinalna istraživanja u kojima bi se koristila ista ili slična metodologija, kako bismo došli do sigurnijih zaključaka o razvoju ispitivanih fenomena i njihovog odnosa. Takođe, smatramo da bi u budućim istraživanjima, pored reprezentacija odnosa vezanosti trebalo ispitati i vezanost u kontekstu specifičnih odnosa, te ih dovesti u vezu s kognitivnim sposobnostima. Za istraživače darovitosti bilo bi važno da u okviru proučavanja socio-emocionalnih specifičnosti te grupe posvete više pažnje aspektima vezanosti. Najzad, naša preporuka bila bi da se u narednim istraživanjima primeni i test koji bi dao objektivnu procenu sposobnosti prepoznavanja mentalnih stanja, kao dopuna i eventualna validacija pokazatelja koji se dobijaju putem samoprocene.

Konačno, mislimo da je opravdano zaključiti da veze utvrđene u našem istraživanju govore o tome da su fenomeni vezanosti, mentalizacije i inteligencije samosvojni ali suštinski povezani aspekti psihičkog života, te da je njihov odnos dovoljno važan da zavređuje dalja psihološka istraživanja.

Reference

- Allen, J. P. (2008). The attachment system in adolescence security. In J. Cassidy & P. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed.) (pp. 419–435). New York, NY: Guilford Press.
- Altaras Dimitrijević, A. (2012). A faceted eye on intellectual giftedness: Examining the personality of gifted students using FFM domains and facets. *Psihologija*, 45(3), 231–256. doi: 10.2298/PSI1203231A
- Altaras Dimitrijević, A. i Jolić Marjanović, Z. (2010). Test emocionalne inteligencije Majera, Saloveja i Karuza: provera metrijskih karakteristika srpske verzije MSCEIT-a. *Psihologija*, 43 (4), 411–425. doi: 10.2298/PSI1004411A
- Altaras Dimitrijević, A., Teovanović, P. i Jovanović, V. (2012). Psihološki profil darovitih podbacača: integracija istraživačkih nalaza. U A. Altaras Dimitrijević (Ur.), *Darovitost: pogledi i ogledi* (str. 143–181). Beograd: Filozofski fakultet.
- Baron-Cohen, S. (2004). *The Essential Difference*. Penguin UK.
- Bateman, A. & Fonagy, P. (2004). *Psychotherapy for Borderline Personality Disorder Mentalization Based Treatment*. New York, NY: Oxford University Press Inc.
- Bergin, C. & Bergin, D. (2009). Attachment in the classroom. *Educational Psychology Review*, 21(2), 141–170. doi: 10.1007/s10648–009–9104–0
- Bretherton, I. & Munholland, K. A. (2008). Internal working models in attachment relationships: Elaborating a central construct in attachment theory. In J. Cassidy, & P. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed.) (pp. 102–127). New York, NY: Guilford Press.
- De Ruiter, C. & Van IJzendoorn, M. H. (1993). Attachment and cognition: A review of the literature. *International journal of educational research*, 19(6), 525–540.
- Dimitrijević, A., Altaras Dimitrijević, A., & Jolić Marjanović, Z. (2013). An examination of the relationship between intelligence and attachment in adulthood. In: C. Pracana & L. Silva (Eds.), *InPACT 2013 – International Psychological Applications Conference and Trends. Book of proceedings* (pp. 21–25). Lisbon: World Institute for Advanced Research and Science.
- Dimitrijević, A. & Hanak, N. (u pripremi). Mentalization Assessment Questionnaire (MAQ): A proposed new measure for the assessment of mentalizing capacity.
- Dimitrijević, A., Hanak, N., Vukosavljević-Gvozden, T., & Opačić, G. (2012). Psychometric properties of the Serbian version of the Empathy Quotient (S-EQ). *Psihologija*, 45(3), 257–276. doi:10.2298/PSI1203257D

- Fonagy, P. (2006). The mentalization-focused approach to social development. In J. G. Allen, & P. Fonagy (Eds.), *The handbook of mentalization-based treatment* (pp. 53–100). Chichester, UK: John Wiley & Sons, Ltd.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L., & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization and the development of the self*. New York: Other Press.
- Fonagy, P., & Target, M. (1997). Attachment and reflective function: Their role in self-organization. *Development and psychopathology*, 9(4), 679–700. doi: 10.1017/S0954579497001399
- Fonagy, P., Target, M., Steele, H., & Steele, M. (1998). Reflective-functioning manual, version 5.0, for application to adult attachment interviews. London: University College London.
- Grossmann, K., Grossmann, K. E., Kindler, H., & Zimmermann, P. (2008). A wider view of attachment and exploration: The influence of mothers and fathers on the development of psychological security from infancy to young adulthood. In J. Cassidy, & P. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed.) (pp. 857–879). New York, NY: Guilford Press.
- Hanak, N. (2004). Konstruisanje novog instrumenta za procenu afektivnog vezivanja adolescenata i odraslih – UPIPAV. *Psihologija*, 37, 123–142. doi: 10.2298/PSI0401123H
- Hanak, N. (2010). Razlike između trudnica sigurnog i nesigurnih obrazaca afektivne vezanosti u pogledu tranzicije ka materinstvu. *Psihološka istraživanja*, 13, 131–147.
- Jacobsen, T., & Hofmann, V. (1997). Children's attachment representations: Longitudinal relations to school behavior and academic competency in middle childhood and adolescence. *Developmental psychology*, 33(4), 703. doi: 10.1037/0012-1649.33.4.703
- Jacobsen, T., Edelstein, W., & Hofmann, V. (1994). A longitudinal study of the relation between representations of attachment in childhood and cognitive functioning in childhood and adolescence. *Developmental Psychology*, 30(1), 112. doi: 10.1037/0012-1649.30.1.112
- Krstić, K. (2011). *Uticaj afektivne vezanosti za roditelje i prijatelje na samopojmanje adolescenata*. Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet Univeziteta u Beogradu.
- Mayseless, O. (1993). Gifted adolescents and intimacy in close same-sex friendships. *Journal of youth and adolescence*, 22(2), 135–146. doi: 10.1007/BF01536649
- Ein, E., Fernyhough, C., Russell, J., & Clark-Carter, D. (1998). Security of attachment as a predictor of symbolic and mentalising abilities: A longitudinal study. *Social development*, 7(1), 1–24. doi: 10.1111/1467-9507.00047
- Moss, E., & Gosselin, C. (1997). Attachment and joint problem-solving experiences during the preschool period. *Social Development*, 6(1), 1–17. doi: 10.1111/j.1467-9507.1997.tb00091
- Moss, E., & St-Laurent, D. (2001). Attachment at school age and academic performance. *Developmental Psychology*, 37(6), 863. doi: 10.1037/0012-1649.37.6.863
- O'Connor, E. & McCartney, K. (2007). Attachment and cognitive skills: An investigation of mediating mechanisms. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 28(5), 458–476. doi: 10.1016/j.appdev.2007.06.007
- Shmueli-Goetz, Y., Target, M., Fonagy, P., & Datta, A. (2008). The Child Attachment Interview: A psychometric study of reliability and discriminant validity. *Developmental psychology*, 44(4), 939. doi: 10.1037/0012-1649.44.4.939
- Thompson, R. A. (1991). Emotional regulation and emotional development. *Educational Psychology Review*, 3(4), 269–307. doi: 10.1007/BF01319934
- Tošić, M., Baucal, A. i Stefanović-Stanojević, T. (2011). Odnos afektivne vezanosti i kognitivnog razvoja. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 45(1), 42–61. doi: 10.2298/ZIPI1301042T
- Van IJzendoorn, M. H., Dijkstra, J., & Bus, A. G. (1995). Attachment, intelligence, and language: A meta-analysis. *Social development*, 4(2), 115–128. doi: 10.1111/j.1467-9507.1995.tb00055.x
- Vlajković, J. (2005). *Životne krize. Prevencija i prevazilaženje*. Beograd: IP „Žarko Albulj”.
- von Károlyi, C. & Winner, E. (2005). Extreme giftedness. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (2nd edition; pp. 377–394). New York: Cambridge University Press.
- Walker, C. L. & Shore, B. M. (2011). Theory of mind and giftedness: New connections. *Journal for the Education of the Gifted*, 34(4), 644–668. doi: 10.1177/016235321103400406

- Weinfield, N. S., Sroufe, L. A., Egeland, B., & Carlson, E. (2008). Individual differences in infant-caregiver attachment: Conceptual and empirical aspects of security. In J. Cassidy, & P. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (sec. ed.) (pp. 78–101). New York, NY: Guilford Press.
- Wellisch, M., Brown, J., Taylor, A., Knight, R., Berresford, L., & Assessment, I. (2011). Grappling with the effects of attachment: A gifted model for dual exceptionality. *Dual exceptionality*, 48(106), 71.
- West, K. K., Mathews, B. L., & Kerns, K. K. (2013). Mother–child attachment and cognitive performance in middle childhood: An examination of mediating mechanisms. *Early Childhood Research Quarterly*, 28(2), 259–270. doi: 10.1016/j.ecresq.2012.07.005

DATUM PRIJEMA RADA: 08.11.2013.

DATUM PRIHVATANJA RADA: 06.12.2013.

The Relationship between Attachment, Mentalization, and Intellectual Abilities in Adolescence

Sonja Banjac

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Ana Altaras Dimitrijević

Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Aleksandar Dimitrijević

Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

This paper explored the relationship between attachment, mentalization, and intelligence as it occurs in adolescence. Study participants were 345 students (123 males) in their third year of high school. Participants were administered three standard tests of intelligence, the SM-ECR-R, and the recently developed Mentalization Questionnaire (MQ). The study also utilized earlier collected data from a sample of 284 employed adults. In line with our research hypothesis, attachment security and mentalization were positively related, with correlations ranging from small to moderate depending on the dimension inspected. Attachment anxiety was found to be higher in the adolescent than in the adult sample, and contrary to expectations was not significantly related to intelligence in the former group. Attachment avoidance did not correlate with intelligence in the total student sample, but did show a small negative association with analogical reasoning and the g-factor when the intellectually gifted were excluded from analyses. This latter group, as well as males from the student sample scored significantly higher on attachment avoidance than their respective comparison groups – intellectually average and female adolescents. Finally, mentalization was found to be positively related to intellectual ability and higher in a) gifted than average-ability girls, b) girls than boys, and c) adults than adolescents. The results are discussed as shedding light on the peculiarities of the attachment system in adolescence, revealing specific associations between attachment avoidance, mentalization, and intellectual ability, highlighting gender differences in both attachment and mentalization, and adding to our understanding of the socioemotional characteristics of intellectually gifted students.

Key words: attachment, mentalization, intelligence/intellectual abilities, intellectual giftedness, adolescents